

Resistance economy is a system beyond circular economy: Taken from the statements of Ayatollah Khamenei

Mohammadreza Azhang

Doctoral student of business administration, marketing orientation, management department, Kermanshah branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran (Corresponding author).
Reza.azhang75@gmail.com 0000-0000-0000-0000

Seyedreza Hasani

Department of Management, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.
srezahni@iauksh.ac.ir 0000-0000-0000-0000

Farshid Namamian

Department of Management, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.
farshidnamamian@gmail.com 0000-0000-0000-0000

Omidali Kahrizi

Department of Business Management, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.
kahrizi@iauksh.ac.ir 0000-0000-0000-0000

Abstract

More than a decade has passed since the introduction of resistance economics and policy-making in this field in our country. The question is, are the new concepts introduced in the Western world more advanced and superior than the existing concepts in the schools of Islamic economics? What are the differences and overlaps between the two perspectives of resistance economics and rotational economics? In order to answer the research question, the researcher has tried to extract components by studying the published researches of circular economics until 2021 by the meta-combined method, then by the content analysis method of the statements of the Supreme Leader (memory of God Almighty) In the form of components of resistance economics are extracted and finally, the correspondence between two rotational economies and resistance economics is studied. According to the research findings, 10 components in the system of resistance economics lack the corresponding concepts in the components of circular economics. These ten components are: economic hedging, endogenous growth based on production boom, business ecosystem, economic financing of intelligent financing, transition from single-product economy, branding of resistance economy, knowledge-based economy, Replacing imports with domestic production, and social capital. In addition, all the existing components (8 components) in the system of circular economics have corresponding concepts in resistance economics. These are the eight components of the case; Environmental protection laws include a sustainable Islamic-Iranian lifestyle, the three principles of a circular economy, sustainable management, sustainable governance, social values, industrial ecology, and sustainable development.

Keywords: Resistance Economy, circular Economy, Meta-synthesis, Content Analysis.

مقاله پژوهشی

اقتصاد مقاومتی منظومه‌ای فراتر از اقتصاد چرخشی؛ برگرفته از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای

محمدرضا آژنگ

دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی، گرایش بازاریابی، گروه مدیریت، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول).

Reza.azhang75@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

سیدرضا حسنی

گروه مدیریت، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

srezahni@iauksh.ac.ir

id 0000-0000-0000-0000

فرشید نمایان

گروه مدیریت، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

farshidnamiman@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

امیدعلی کهریزی

گروه مدیریت بازرگانی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

kahrizi@iauksh.ac.ir

id 0000-0000-0000-0000

چکیده:

با گذشت بیش از یک دهه از معرفی «اقتصاد مقاومتی و سیاست‌گذاری در این حوزه در کشور»، این پرسش مطرح است که آیا مفاهیم جدید مطرح در جهان غرب، مرجح و برتر از مفاهیم موجود در مکاتب اقتصاد اسلامی است؟ بین دو دیدگاه «اقتصاد مقاومتی» و «اقتصاد چرخشی» چه تفاوت‌ها و همپوشانی‌هایی وجود دارد؟ برای پاسخ به این پرسش، پژوهشگر سعی کرده است پس از مطالعه پژوهش‌های انجام‌شده با موضوع اقتصاد چرخشی تا سال ۲۰۲۱، با روش فراترکیب، مؤلفه‌های مربوط را بیابد و در ادامه با روش تحلیل محتوا، بیانات آیت‌الله خامنه‌ای درباره مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی را استخراج و در نهایت، تناظر بین دو اقتصاد چرخشی و اقتصاد مقاومتی را بررسی کند. بر اساس یافته‌های پژوهش تعداد ده مؤلفه موجود در منظومه اقتصاد مقاومتی، فاقد مفاهیم متناظر در مؤلفه‌های اقتصاد چرخشی هستند. این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از: مصون‌سازی اقتصادی؛ رشد درون‌زا مبتنی بر رونق تولید؛ زیست‌بوم کسب‌وکار؛ تاب‌آوری اقتصادی؛ تأمین مالی هوشمند؛ گذار از اقتصاد تک‌محصولی؛ برندسازی اقتصاد مقاومتی؛ اقتصاد دانش‌بنیان؛ جایگزینی واردات با تولید داخل؛ سرمایه اجتماعی. در طرف دیگر، تمام مؤلفه‌های موجود در منظومه اقتصاد چرخشی (هشت مؤلفه) مفاهیم متناظر در اقتصاد مقاومتی را دارند که شامل این مواردند: قوانین حفاظت از محیط زیست؛ سبک زندگی اسلامی - ایرانی پایدار؛ اصول سه‌گانه اقتصاد چرخشی؛ مدیریت پایدار؛ حاکمیت پایدار؛ ارزش‌های اجتماعی؛ اکولوژی صنعتی؛ توسعه پایدار.

واژگان اصلی: اقتصاد مقاومتی، اقتصاد چرخشی، فراترکیب، تحلیل محتوا.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرهای مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

Doi: 10.22034/IRISJ.2024.421028.1012

مقدمه

اتخاذ تدابیر و راهبردهای اقتصادی متناسب با شرایط و مقتضیات فرهنگی، بومی و نیازهای عمومی جامعه برای پیشبرد نظام سیاسی به سوی تعالی در ساخت‌های مادی و معنوی امری بایسته است که با توجه به ارزش‌های حاکم بر اقتصاد اسلامی، ضرورت آن دوچندان می‌گردد. در این میان، جمهوری اسلامی ایران برای برون‌رفت از آسیب‌ها و چالش‌های درونی از یک سو و رفع تهدیدهای بیرونی نظیر تکانه‌های اقتصادی بین‌المللی، تحریم‌ها و بحران‌های اقتصادی جهانی از سوی دیگر در دهه چهارم انقلاب اسلامی، به سمت وسوی تبیین، طراحی و عملیاتی‌سازی اقتصاد مقاومتی^۱ گام نهاده است ... در خصوص مفهوم اقتصاد مقاومتی مفاهیم مشابه با عناوین اقتصادهای ریاضتی، موازی، ترمیمی، دفاعی و الگو وجود دارد که اقتصاد الگو به مفهوم اقتصاد مقاومت قرابت بیشتری دارد و نکته حائز اهمیت این مسئله است که اقتصاد مقاومتی صرفاً یک تدبیر اقتصادی کوتاه‌مدت و برای رفع تهدیدهای اقتصادی نیست بلکه یک راهبرد بلندمدت است که برای هر شرایطی لازم است و بعد از رفع تحریم‌های اقتصادی، همچنان کارآمد و برطرف‌کننده چالش‌های اقتصادی درونی و ملی خواهد بود (حیدری و قربی، ۱۳۹۵).

اقتصاد چرخشی به‌عنوان یک رویکرد اقتصادی تعریف می‌شود که ارزش محصولات، مواد و منابع تا زمانی که ممکن است، در اقتصاد حفظ می‌شود؛ درحالی‌که میزان ضایعات نیز کمترین مقدار است. مفهوم اقتصاد چرخشی مبتنی بر گذار به اقتصاد صنعتی ترمیمی، انرژی‌های تجدیدپذیر، کاهش استفاده از مواد شیمیایی سمی و درعین حال اجتناب از ضایعات است (Nart & Öztürk, 2021). اقتصاد چرخشی که کلیه فعالیت‌های کاهش، استفاده مجدد و بازیافت مواد در فرایندهای تولید، توزیع و مصرف را پوشش می‌دهد (Blomsma & Brennan, 2017)، یک سیستم تولید و مصرف است که در آن منبع مورد استفاده از طریق جریان مواد حلقه بسته کاهش می‌یابد (Sauvé & et al., 2016). مفهوم «حلقه‌های مواد بسته»^۲ در اقتصاد چرخشی به استفاده معقول از منابع طبیعی، کاهش، استفاده مجدد و بازیافت بیولوژیکی مواد برای حداکثرسازی سود همراه با کمینه‌سازی مصرف اشاره دارد (Jeng & et al., 2019).

1. Resistive Economy
2. Closing material loops

با گذشت بیش از یک دهه از معرفی «اقتصاد مقاومتی و سیاست‌گذاری در این حوزه در کشور»، پرسش این است که آیا مفاهیم جدید مطرح در جهان غرب، مرجح و برتر از مفاهیم موجود در مکاتب اقتصاد اسلامی است؟ بین دو دیدگاه «اقتصاد مقاومتی» و «اقتصاد چرخشی» چه تفاوت‌ها و همپوشانی‌هایی وجود دارد؟ برای پاسخ به این پرسش، پژوهشگر سعی کرده است پس از مطالعه پژوهش‌های منتشره با موضوع اقتصاد چرخشی تا سال ۲۰۲۱، با روش فراترکیب، مؤلفه‌هایی را بیابد و در ادامه با روش تحلیل محتوا، بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در قالب مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی را استخراج و در نهایت، تناظر بین دو اقتصاد چرخشی و اقتصاد مقاومتی را بررسی کند.

۱. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱-۱. مبانی نظری اقتصاد مقاومتی

اصطلاح «اقتصاد مقاومتی» را نخستین‌بار آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با کارآفرینان در سال ۱۳۸۹ مطرح کردند. از دید ایشان اقتصاد مقاومتی، اقتصادی است که می‌تواند در شرایط فشار، تحریم، دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد و شکوفایی اقتصادی کشور داشته باشد (نظری‌پور و الله‌دادی، ۱۳۹۶).

«اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصادی داشته باشیم که هم روند روبه‌رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند، هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند؛ یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی طوری باشد که در برابر ترفندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های گوناگون خواهد بود کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند.»

(خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۶/۰۲).

اقتصاد مقاومتی، در تقابل با اقتصاد وابسته و مصرف‌گرا قرار می‌گیرد؛ پس اقتصادی فعال است و در مقابل اغراض نظام سلطه ایستادگی می‌کند و در تغییر ساختارهای اقتصادی موجود و بومی‌سازی آن بر اساس جهان‌بینی و اهداف تلاش می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای در سال‌های اخیر در سخنان خود بارها بر مسئله «اقتصاد» و «جنگ اقتصادی» که دشمنان در راستای مقابله با پیشرفت‌های جمهوری اسلامی ایران در پیش گرفته‌اند، تأکید و راهکارهای مقابله با آن را نیز بارها گوشزد کرده‌اند. ایشان با بیان اینکه یکی از راه‌های عبور از مقطع حساس و سرنوشت‌ساز کنونی، جدی گرفتن اقتصاد مقاومتی است، تأکید می‌کنند که اقتصاد مقاومتی یک شعار نیست

بلکه واقعیتی است که می‌بایست محقق شود (اسفندیاری صفا و دهقان، ۱۳۹۵).

در ادبیات اقتصادی جهان، اقتصاد مقاومتی مفهوم جدیدی تلقی می‌شود و از نظر پیشینه نیز غنای کافی ندارد؛ با این حال برخی از نظریه‌های اقتصادی دارای مشابهت‌هایی با این اصطلاح هستند؛ برای مثال می‌توان به نظریه «فترت اقتصادی»^۱ بریگالیو^۲ اشاره کرد که دارای دو مفهوم زیر است:

الف) توانایی اقتصاد برای بهبود هرچه سریع‌تر از شوک‌های اقتصادی مخرب خارجی؛ یک اقتصاد زمانی می‌تواند اثرهای منفی شوک‌های اقتصادی را به حداقل ممکن برساند که بتواند از انسجام و استحکام درونی لازم برخوردار باشد؛ برای مثال اگر کشوری سرمایه انسانی و اجتماعی کافی داشته باش، در صورت وقوع رکود از طریق تحریک عوامل کار و سرمایه می‌تواند علاوه بر مهار رکود، آن را به رونق برساند.

ب) توانایی اقتصاد برای مقاومت در برابر آثار شوک‌های بیرونی؛ این توانایی با انعطاف‌پذیری اقتصادی ارتباط مستقیم دارد. به این معنی که پس از هر شوک منفی، اقتصاد می‌تواند با به‌کارگیری ابزارهای سیاستی مناسب، خسارت‌های ناشی از شوک‌های بیرونی را به حداقل ممکن برساند (Dormady & et al., 2021).

در زمینه اقتصاد مقاومتی مطالعات متعددی در داخل کشور انجام شده‌اند که در ادامه دو مورد از این پژوهش‌ها معرفی و بررسی شده است.

رانی و محسنی‌زنوری (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در نظام درآمدی دولت و تأثیر آن بر رشد اقتصادی ایران» این مسئله را با استفاده از داده‌های سری زمانی سالانه در بازه «۱۳۲۴-۱۳۹۱» مطالعه و بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده است که در کوتاه‌مدت و بلندمدت نسبت درآمدهای مالیاتی و درآمدهای نفتی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی کشور دارد؛ اما مخارج دولت تأثیر بلندمدت معنی‌داری بر رشد اقتصادی ندارد. طبق نتایج این پژوهش امکان برقراری یک مؤلفه اقتصاد مقاومتی (سهم درآمدهای مالیاتی از تولید ناخالص داخلی) در اقتصاد ایران وجود داشته، اما دو مؤلفه دیگر اقتصاد مقاومتی (مخارج دولت و سهم درآمدهای نفتی از تولید ناخالص داخلی) از چنین امکانی برخوردار نیست.

1. Economic Resilience
2. Briguglio

باقری و موسوی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی و تبیین نقش و جایگاه آن در دوران پساتحریم» سعی کرده‌اند، با مطالعه دیدگاه‌های صاحب‌نظران و بررسی نتایج فعالیت‌های علمی پژوهشگران، مفاهیم و مبانی نظری سیاست اقتصاد مقاومتی و راهبردهای اصولی اجرای آن را به تفصیل مورد بحث قرار دهند؛ سپس به تحلیل نقش و جایگاه این الگوی اقتصادی به‌عنوان نسخه همه‌جانبه در شرایط تحریم و پس از آن پرداخته و راهبرد سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را در چشم‌انداز آینده کشور بررسی کرده‌اند.

۱-۲. مبانی نظری اقتصاد چرخشی

انگیزه کلیدی زیربنای ایده اقتصاد چرخشی، ظرفیت محدود کره زمین برای انتفاع و بهره‌برداری نسل‌های کنونی و آینده از منابع فیزیکی - طبیعی محدود است. در پس سرچشمه مشکلات زیست‌محیطی، عوامل زیادی نهفته است. اگر نخواهیم با سوءاستفاده از منابع، جهان را برای نسل‌های آینده ویران و غیرقابل سکونت کنیم، باید به بسیاری از مسائل، از فلسفه علم گرفته تا روش‌های مصرف و از فناوری‌های جایگزین تا جنون مصرف، در جامعه و ملاحظات اخلاقی و زیست‌محیطی در این زمینه توجه داشته باشیم. امروزه مدل اقتصادی مورد استفاده، مدل اقتصاد خطی است که پس از انقلاب صنعتی توسعه یافت. این مدل بر اساس فرایند تولید و مصرف است که کاملاً بر درک فرایند «گرفتن - ساخت - دور ریختن»^۱ در صنعت، کشاورزی و تجارت مبتنی است. اولویت این چرخه، صنعت است تا محیط زیست. باین حال، انتظار می‌رود جمعیت در نیم‌قرن پیش رو به تدریج افزایش یابد که این مسئله باعث بروز مشکلات کمبود غذا و سرپناه خواهد شد. به‌عنوان جایگزینی برای اقتصاد خطی، اقتصاد چرخشی به‌مثابه یک رویکرد اقتصادی تعریف می‌شود که ارزش محصولات، مواد و منابع تا زمان ممکن، در اقتصاد حفظ می‌شود؛ درحالی‌که میزان ضایعات نیز کمترین مقدار است. مفهوم اقتصاد چرخشی مبتنی بر گذار به اقتصاد صنعتی ترمیمی، انرژی‌های تجدیدپذیر، کاهش استفاده از مواد شیمیایی سمی و درعین حال اجتناب از ضایعات است (Nart & Öztürk, 2021). اقتصاد چرخشی به طراحی، هدایت و راهبری فعالیت‌های اقتصادی برای فعال کردن بازسازی منابع و حفظ محصولات، اجزا و مواد در بالاترین ارزش و حفظ مطلوبیت در اقتصاد مربوط می‌شود و در پاسخ به نگرانی فزاینده برای حفاظت از محیط

1. take-make-dispose

زیست، بهره‌برداری از منابع و نیاز به نگهداشت فعالیت‌های اقتصادی در هماهنگی با محیط زیست، توجه دانشگاہیان و متخصصان را به خود جلب کرده است (Bassi & Dias, 2020). برخی از تعاریف اقتصاد چرخشی عبارت‌اند از:

- اقتصاد چرخشی یک چهارچوب اقتصادی است که برای استفاده کارآمد از منابع، به حداقل رساندن ضایعات، حفظ ارزش درازمدت به‌وسیله حفظ منبع در حلقه بسته برای حفاظت از محیط زیست و مزایای اجتماعی - اقتصادی طراحی شده است (Morseletto, 2020; Velenturf & Purnell, 2021).

- اقتصاد چرخشی ابتکاری است که ارزش محصول را در درازمدت حفظ می‌کند و ضایعات را از بین می‌برد. این ابتکار، محصول را حتی زمانی که به پایان عمر خود می‌رسد، در چهارچوب اقتصاد حلقه بسته نگه می‌دارد تا بتواند بارها و بارها از آن برای ایجاد ارزش بیشتر استفاده کند (Korhonen & et al., 2018). یک سیستم اقتصادی که در آن فرایندهایی مانند برنامه‌ریزی، تهیه و پردازش مجدد برای به حداقل رساندن پایداری در اکوسیستم و رفاه انسان انجام می‌شود (Murray & et al., 2017).

- یک نظریه اقتصادی مبتنی بر مدل کسب‌وکار که مفاهیم پایان عمر را با استفاده مجدد، بازیافت و ارزش بازیابی از محصولات دورریخته‌شده به‌منظور دستیابی به توسعه پایدار در سطوح خرد و کلان عملیاتی جایگزین می‌کند (Kirchherr & et al., 2017).

- اقتصاد چرخشی مفهومی است که محصول را در مرحله پایانی عمر به منبع ورودی برای دیگران تبدیل می‌کند که بر مفاهیم استفاده مجدد، بازیافت، تعمیر و ساخت مجدد تأکید دارد (Stahel, 2016).

اصول اقتصاد چرخشی شامل مفهوم و مقیاسی گسترده‌تر از فعالیت‌های اقتصادی است که مستلزم تعامل و دگرگونی فعال در هر سه سطح کلان، میانی و خرد است. فعالیت‌های اقتصاد چرخشی در سطح کلان بر مناطق و شهرها تمرکز دارد، درحالی‌که سطح میانی بر شبکه‌های اکو صنعتی متمرکز است. فعالیت‌های اقتصاد چرخشی سطح خرد بر عملکرد محیطی سازمان‌ها متمرکز و مبتنی بر اصول «3R»^۱ (کاهش، استفاده مجدد، بازیافت) است، به بیان ساده، اقتصاد چرخشی یک راهبرد تجاری نوآورانه است که به دنبال تحقق اهداف تجاری با افزایش

1. Reduce, Reuse, Recycle

استفاده از منابع بازیافتی و کاهش بار زیست‌محیطی آنها است. اصول مرتبط با اقتصاد چرخشی از زوایای دیگر نیز به دست سایر محققان بررسی شده است. یکی از این دیدگاه‌ها را دزینگ و همکاران (۲۰۲۰) ارائه و در آن اصولی را برای توصیف عملکردهای موردنظر اقتصاد چرخشی مطرح کرده‌اند: به حداقل‌رسانی ایجاد آنتروپی، یعنی برعکس نظم در سیستم که ارتباط نزدیکی با خلوص جریان مواد دارد. افزایش آنتروپی در طول فاز استفاده یا پس از مصرف در نظر گرفته می‌شود که یک محصول منجر به تولید آنتروپی در سیستم کلی، کاهش سودمندی منابع آن در چرخه‌های عمر بعدی، کاهش چرخه عمر محصول برای افزایش دوام محصولات و بهینه‌سازی منابع از طریق افزایش بهره‌وری منابع در محصولات می‌شود (Barreiro-Gen & Lozano, 2020).

از نظر گیسلینی و همکاران^۱ (۲۰۱۶) مدل سنتی خطی اقتصادی مبتنی بر ذهنیت «بگیر، بساز، مصرف کن، دور بینداز» است که صرفاً بر چرخه عمر محصول تمرکز می‌کند و اقدامات بعدی پس از عمر محصول را در نظر نمی‌گیرد و چرخه پایان می‌یابد (Jawahir and Bradley, 2016). برای حفظ پایداری، انتقال به یک اقتصاد چرخشی - اقتصادی که استفاده ما از منابع مادی را از یک فرایند خطی «ساخت، استفاده، دور انداختن» به یک فرایند چرخشی «استفاده - استفاده - بازیابی - بازسازی» منتقل می‌کند، امری حیاتی است (Stahel, 2010; 2016).

در زمینه گذار از اقتصاد خطی به اقتصاد چرخشی، جنبش مصرف‌کنندگان متشکل از افرادی است که آگاهی فراوانی نسبت به محیط دارند و الگوهای مصرفی خود را به شیوه مبتکرانه‌ای تغییر می‌دهند. به عبارتی مصرف‌کنندگان با اتخاذ سبک زندگی سالم و پایدار، مصرف خود را پایدار نگه می‌دارند و از شیوه‌های «بازاریابی سبز»^۲ و سیستم زیست‌محیطی برای نسل آینده محافظت می‌کنند (Nart & Öztürk, 2021). ایده محوری مفهوم اقتصاد چرخشی این دیدگاه است که تولید کالاهای مادی و اجزای آنها را باید به‌عنوان مجموعه‌ای از مسیرهای دایره‌ای در نظر گرفت، جایی که عناصر چندین بار و به روش‌های متعدد استفاده می‌شوند. این مفهوم شبیه چرخه‌های موجود در طبیعت است، مانند چرخه کربن که رشد

1. Ghisellini & et al.

۲. بازاریابی سبز (Green Marketing) نوعی بازاریابی است که محصولات و خدمات بر اساس مزایای زیست‌محیطی آنها تبلیغ می‌شوند. اصطلاح بازاریابی سبز نخستین بار در اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ معرفی شد که صنایع شروع به ایجاد نگرانی نسبت به محیط زیست به‌منظور جذب مشتری کردند.

پایدار را در طول زمان تضمین می‌کند. هدف نهایی این است که ذخیره سرمایه طبیعی خود را حفظ کنیم تا نسل‌های آینده نیز بتوانند از زندگی روی زمین لذت ببرند و آن را حفظ کنند (Ellen MacArthur Foundation, 2012; 2013; 2014; 2015). مطابق با همان اصولی که بنیاد الن مک‌آرتور (۲۰۱۵) تعریف کرده است، یک اقتصاد چرخشی بر اساس سه اصل مهم عمل می‌کند تا:

- ۱- ورودی مواد خام و خروجی زباله را به حداقل برسانید؛
- ۲- ارزش منابع را تا زمانی که ممکن است در سیستم حفظ کنید؛
- ۳- محصولات را هنگامی که به پایان عمرشان رسیدند دوباره در سیستم ادغام کنید (به نقل از Suárez-Eiroa & et al., 2019).

کوو و چنگ^۱ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان «عوامل مؤثر بر اطلاعات اقتصاد چرخشی و تأثیر آن بر پایداری اقتصادی شرکت؛ شواهدی از چین» اظهار کرده‌اند که دولت چین، قوانین مربوط به اقتصاد چرخشی را برای هدایت تولید مسئولانه شرکت‌ها در سال ۲۰۰۹ اجرا کرده است و به‌نوعی بخش اصلی توسعه سبز در چین تلقی می‌شود. این پژوهش بر نمونه‌ای شامل ۳۷۶۸ شرکت در بازه زمانی «۲۰۱۷-۲۰۱۱» تمرکز کرده و داده‌ها با استفاده از تحلیل رگرسیون و روش کدگذاری تحلیل محتوا برای اندازه‌گیری افشای اطلاعات اقتصاد چرخشی بررسی شده‌اند. شواهد تجربی این مطالعه نشان می‌دهد که شرکت‌ها در صنایع حساس به محیط‌زیست و شرکت‌های بزرگ‌تر تمایل دارند اطلاعات اقتصاد چرخشی بیشتری را برای برآورده کردن نیازهای اطلاعاتی ذی‌نفعان افشا کنند. همچنین شرکت‌های دولتی در سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۷ در اجرای اقتصاد چرخشی نقش یک رهبر را ایفا کرده‌اند. علاوه‌براین، شرکت‌هایی که اطلاعات اقتصاد چرخشی بیشتری را افشا می‌کردند، به‌طور چشمگیری نرخ رشد پایدار و بازده سهام بالاتری داشتند. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که مدیران شرکت‌ها فرایندهای تولید را به سمت صفر شدن ضایعات و اثربخشی منابع بازطراحی می‌کنند.

دی آنجلیس^۲ (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای با عنوان «اقتصاد چرخشی: بسترسازی برای توسعه مفهومی و نظری در مطالعات مدیریت» توضیح داده‌اند که تعاریف متعددی از اقتصاد چرخشی وجود دارد؛ اما این تعاریف، اقتصاد چرخشی را به‌صورت محدود نشان می‌دهند و

1. Kuo & Chang

2. De Angelis

در ترکیب جنبه‌های رقابت‌پذیری و سودآوری با این مفهوم ناکام مانده‌اند. علاوه‌براین، غالب تحقیقات مدیریت پایداری، کاستی‌هایی در چهارچوب‌بندی رابطه سازمان - طبیعت در ادبیات را نشان می‌دهند. در نتیجه این محقق در مطالعه خود، مفهوم‌سازی جامع‌تری را پیشنهاد می‌کند که شامل جنبه‌های رقابت‌پذیری و سودآوری نیز می‌شود.

مالدونادو و همکاران^۱ (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «نوآوری زیست‌محیطی^۲ و اقتصاد چرخشی در صنعت خودرو» بیان کرده‌اند که اقتصاد چرخشی به‌عنوان یک الگواره جدید پایداری در حال ظهور است. به‌طور مشابه، نوآوری زیست‌محیطی به‌مثابه یکی از مهم‌ترین سازوکارهایی شناخته می‌شود که امکان‌گذار از یک اقتصاد خطی به اقتصاد چرخشی را در فرایندهای تولید فراهم می‌کند؛ زیرا بین نوآوری زیست‌محیطی (محصولات، فرایندها و مدیریت) و فعالیت‌های اقتصاد چرخشی همبستگی قوی وجود دارد. با این حال، رابطه بین نوآوری زیست‌محیطی و اقتصاد چرخشی موضوعی است که در ادبیات دانشگاهی کمتر به آن پرداخته شده است؛ بنابراین روش‌شناسی این پژوهش از طریق انجام مرور گسترده ادبیات و با استفاده از دو مقیاس اندازه‌گیری، ۱۸ گویه و آزمون سه فرضیه تدوین شد و داده‌های حاصل از ۴۶۰ پاسخ از شرکت‌های صنعت خودرو و قطعات خودرو در مکزیک، از طریق تحلیل عاملی تأییدی، آمار توصیفی و مدل‌سازی معادلات ساختاری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که نوآوری زیست‌محیطی محصولات، فرایند و مدیریت تأثیر مثبت معناداری بر اقتصاد چرخشی شرکت‌های صنعت خودرو و قطعات خودرو دارد.

مانوهاران و همکاران^۳ (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان «ارتباطات زمینه‌ای میان پیشران‌ها و موانع اقتصاد چرخشی: یک رویکرد یکپارچه مدل‌سازی ساختاری تفسیری^۴ و دیمتل^۵» اظهار داشته‌اند که اخیراً اقتصاد چرخشی توسط صنایع تولیدی اجرا شده است؛ زیرا به مدیریت در کاهش ضایعات، افزایش بهره‌وری، کسب مزایای اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی کمک می‌کند. این مطالعه با هدف شناسایی و رتبه‌بندی عوامل و موانع اجرای اقتصاد چرخشی در صنعت خودرو نشان داده است که سهم/سود و کاهش هزینه مهم‌ترین پیشران‌ها هستند، در حالی که دانش ناآگاهانه/محدود و محدودیت هزینه و مالی موانع اصلی اجرای اقتصاد

1. Maldonado-Guzman & et al.
2. Eco-innovation
3. Manoharan & et al.
4. ISM
5. DEMATEL

چرخشی در صنعت خودرو هستند. این رویکرد یکپارچه به تصمیم‌گیرندگان و سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا اقدامات فوری و مؤثر انجام دهند و بر بهره‌وری شرکت تمرکز کنند.

۲. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، توسعه‌ای کاربردی و از نظر ماهیت داده‌ها و سبک تحلیل در گروه تحقیقات کیفی و بر مبنای روش جمع‌آوری داده‌ها، اسنادی است. پژوهش حاضر از لحاظ روش انجام پژوهش، تحلیلی - مقایسه‌ای است. از آنجاکه هدف پژوهش حاضر مقایسه مضامین اقتصاد مقاومتی با اقتصاد چرخشی است، برای هر یک از آن‌ها از روش‌های پژوهشی متفاوتی استفاده شده است که در ادامه به ذکر جزئیات هر یک از موارد پرداخته می‌شود.

در بخش اقتصاد مقاومتی برای تحلیل داده‌های کیفی از روش تحلیل محتوا در قالب شبکه مضامین استفاده شده است. برای انجام تحلیل محتوای کیفی در این پژوهش از پروتکل پیشنهادی «شبه و شانون» (۲۰۰۵) استفاده شده است. آن‌ها فرایند تحلیل محتوای کیفی را در هفت مرحله پیشنهاد داده‌اند که عبارت است از:

۱- تنظیم کردن پرسش‌های تحقیقی که باید پاسخ داده شوند؛

۲- برگزیدن نمونه موردنظر که باید تحلیل شود؛

۳- مشخص کردن رویکرد تحلیل محتوایی که باید اعمال شود؛

۴- طرح‌ریزی فرایند کدگذاری؛

۵- اجرای فرایند کدگذاری؛

۶- تعیین اعتبار و پایایی؛

۷- تحلیل نتایج حاصل از فرایند کدگذاری (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰).

هدف اصلی در بخش اقتصاد مقاومتی استخراج مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی از منظر رهبر معظم انقلاب است. جامعه آماری در رویکرد تحلیل محتوا تمامی سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای درباره اقتصاد مقاومتی از زمان مطرح شدن این مهم توسط ایشان تا به اکنون است، همچنین از روش نمونه‌گیری هدفمند بهره گرفته شده است؛ به این معنا که نمونه‌هایی انتخاب شده‌اند که از نظر مسئله و اهداف پژوهش، غنی باشند. معیار توقف انتخاب نمونه‌ها اشباع نظری است. واحد تحلیل در بخش اقتصاد مقاومتی، مضمون است و منظور از مضامین معنای خاصی است که از یک کلمه یا جمله یا پاراگراف مستفاد می‌شود (مؤمنی‌راد و دیگران،

۱۳۹۲). گفتنی است که واحد زمینه نیز متن سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای در نظر گرفته شده است. در این پژوهش از بین سه روش؛ تحلیل محتوای عرفی و قراردادی^۱، تحلیل محتوای جهت‌دار^۲ و تحلیل محتوای تلخیصی یا تجمعی^۳ از روش تحلیل محتوای عرفی و قراردادی برای تحلیل داده‌های کیفی استفاده شده است. در تحلیل محتوای عرفی، پژوهشگران از به کار گرفتن مقوله‌های پیش‌پنداشته می‌پرهیزند و در عوض ترتیبی می‌دهند که مقوله‌ها از داده‌ها ناشی شوند. در این حالت، محققان خودشان را بر امواج داده‌ها شناور می‌کنند تا شناختی بدیع برایشان حاصل شود؛ بنابراین از طریق استقرا، مقوله‌ها از داده‌ها ظهور می‌یابند. بدین ترتیب استفاده از روش تحلیل محتوای عرفی به عنوان یک ابزار تحلیلی به خوبی با هدف پژوهش حاضر انطباق دارد (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰).

در شیوه‌نامه تحلیل محتوا، فرایند کدگذاری به صورت استقرایی انجام شده است و پژوهشگر بدون سوگیری و توجه به نظریه خاصی شروع به خواندن متن و سپس تحلیل آن می‌کند. ابتدا پژوهشگران تحلیل داده‌ها را با خواندن مکرر بیانات برای غوطه‌ور شدن در آن‌ها و یافتن یک درک کلی آغاز کردند. سپس متن سخنرانی‌ها کلمه به کلمه خوانده شد تا کدها استخراج و نام‌گذاری شوند. پس از آن کدها بر اساس تفاوت‌ها یا شباهت‌هایشان به داخل طبقات مقوله‌ای دسته‌بندی شدند. در فرایند کدگذاری سعی محققان بر این بود که فاصله تحلیلی^۴ خود را با داده‌ها حفظ کنند و تا جای ممکن اجازه دهند خود داده‌ها صحبت کنند. به این معنی که داده‌ها را به گونه‌ای نبیند که تأییدکننده پیشینه ذهنی خودشان است بلکه با رعایت اصول کدگذاری و مقوله‌سازی، معناها و دلالت‌های جدید را از داده‌ها استخراج کنند. برای ارزیابی نتایج به دست آمده از بین چهار معیار باورپذیری^۵، انتقال‌پذیری^۶، وابستگی^۷ و اعتمادپذیری^۸ (لینکن و گویا، ۱۹۸۵ به نقل از مؤمنی‌راد و دیگران، ۱۳۹۲). برای معیار باورپذیری بنا به توصیه سندلوسکی^۹ (۱۹۹۳)، از نقل قول اصیل و مستقیم بیانات آیت‌الله خامنه‌ای استفاده شده است. در مورد انتقال‌پذیری، محققان تلاش کرده‌اند به اندازه‌ای در

-
1. Conventional content analysis
  2. Directed content analysis
  3. Summative content analysis
  4. Analytical distance
  5. Credibility
  6. Transferability
  7. Dependability
  8. Conformability
  9. Sandelowski

تفسیر، تحلیل و توصیف داده‌ها با کفایت کار کنند که دیگران به انتقال‌پذیر بودن آن در زمینه‌های دیگر قانع شوند. جامعیت بخشیدن به بررسی داده‌ها نیز مدنظر نویسندگان بوده است. برای معیار وابستگی، محققان پیروی از روشی واحد از ابتدا تا انتهای کدگذاری، ثبت دقیق مراحل و شیوه ترکیب، تلفیق و تلخیص داده‌ها را سرلوحه انجام پژوهش قرار داده‌اند. برای تأمین اعتمادپذیری بدین معنا که یافته‌های تحقیق، منعکس‌کننده ویژگی‌های پنهان یا آشکار خلاصه‌شده در داده‌ها است، نه ترجیحات و سوگیری‌های محقق، در پژوهش حاضر از بازبینی نتایج و فرایندهای پژوهش دو تن از همکاران عضو هیئت علمی دانشگاه بهره گرفته شده است.

در بخش اقتصاد چرخشی داده‌های پژوهش با استفاده از روش فراترکیب جمع‌آوری و تحلیل می‌شوند. جامعه آماری در این بخش، همه پژوهش‌های منتشرشده تا سال ۲۰۲۱ در پایگاه‌های اطلاعاتی علمی معتبر هستند که بر اساس کلیدواژه‌های تعریف‌شده^۱ برای دستیابی به نمونه‌ای که اشباع نظری را موجب شود، پیمایش شده‌اند. بدین ترتیب روش نمونه‌گیری در این پژوهش، «نظری» است. مراحل اصلی روش فراترکیب از دیدگاه سندلوسکی و بارلوس (۲۰۰۷) عبارت‌اند از: ۱- تنظیم پرسش پژوهش؛ ۲- بررسی سامانمند اصول؛ ۳- جست‌وجو و انتخاب پژوهش‌های مناسب؛ ۴- استخراج اطلاعات از پژوهش‌ها؛ ۵- تجزیه، تحلیل و ترکیب یافته‌ها؛ ۶- کنترل کیفیت؛ ۷- ارائه یافته‌ها. پرسش پژوهش در بخش اقتصاد چرخشی این است که مؤلفه‌های اقتصاد چرخشی در ادبیات کدام‌اند؟ در مرحله بررسی نظام‌مند اصول پژوهشی، برای جست‌وجوی متون تحقیقاتی از کلیدواژه‌های مختلفی بهره گرفته شد. برای دستیابی به اشباع نظری و جلوگیری از هرگونه محدودیتی که منجر به کاستی در پیشینه‌پژوهی شود، در این پژوهش هیچ‌گونه محدودیت زمانی جست‌وجو لحاظ نشد و کلیه پژوهش‌های انتشاریافته تا سال ۲۰۲۲ مورد مذاقه قرار گرفت. در مرحله سوم، مجموع منابع یافت‌شده برابر ۷۸ مورد بود که تعداد ۳۲ مورد از این منابع به دلیل ناهمخوانی عنوان با هدف مطالعه حذف شدند، به این ترتیب ۴۶ منبع وارد گام بررسی چکیده شدند و از این تعداد ۱۶ مطالعه کنار رفت و ۳۰ منبع برای بررسی محتوای کامل باقی ماند که از بین آن‌ها در مرحله بررسی محتوایی هشت منبع دیگر رد شدند. از ۲۲ منبع باقی‌مانده هم تعداد پنج منبع به دلیل کامل

1. Circular economy, circular business, environmental ethics

نبودن اطلاعات استنادی کنار گذاشته شدند و سرانجام ۱۷ منبع جهت فرایند کدگذاری استفاده شد. «روایی نظریه‌ای»، مبنای روایی این بخش پژوهش بوده که به منظور دستیابی به آن از ابزارهای تکثرگرایی نظری و مطالعه میدانی گسترده بهره‌جویی شده است. آزمون «کاپای کوهن»، مبنای سنجش پایایی است که نتیجه آن در قسمت یافته‌ها ارائه شده است.

۳. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

در مرحله استخراج اطلاعات، بعد از انتخاب مقالات و منابع برگزیده، متون و جملات معنایی شناسایی شده در پیشینه‌کاوی، به نرم‌افزار «مکس کیودا»^۱ وارد و رمزگذاری شدند، سپس رمزهای حاصل با استفاده از نرم‌افزار، واکاوی و مورد مذاقه قرار گرفتند. در مرحله تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌ها، مفاهیم و موضوعات، با هدف شناسایی آن‌ها از دو اصل بنیادی، یعنی اصل تمایز معنایی و اصل تکمیل سؤالات پژوهش بهره‌برداری شد. بر مبنای دو اصل مزبور، مفاهیم و در سطح بالاتری موضوعات پژوهش شناسایی شدند (جدول ۱). در این مرحله تعداد ۹۰ رمز استخراجی در قالب ۲۰ مفهوم و مفاهیم شناسایی شده در سطح بالاتری از انتزاع در قالب هفت مقوله طبقه‌بندی گشت.

مضمون آگاهی‌های اجتماعی شامل رمزهای افزایش آگاهی اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها، تدوین چهارچوب‌های قانونی مشروع برای کمک‌های غذایی و... (مؤسسات خیریه)، آگاهی از عواقب تغییرات جوی است. رمزهای افشای اطلاعات اقتصاد چرخشی در بُعد کاهش، افشای اطلاعات اقتصاد چرخشی در بُعد استفاده مجدد، افشای اطلاعات اقتصاد چرخشی در بُعد بازیافت و به اشتراک‌گذاری شفاف اطلاعات با ذی‌نفعان مضمون شفافیت اطلاعاتی را شکل دادند. رمزهای مضمون الگوی مصرف اسلامی شامل؛ صرفه‌جویی در هزینه‌ها، صرفه‌جویی در مصرف انرژی، تغییرات در الگوهای مصرف، الگوهای ابتکاری مصرف، آموزش و پرورش در سطوح مختلف جهت اجتناب از مصرف‌گرایی هستند.

سبک زندگی پایدار شکل‌دهنده مفهوم سبک زندگی پایدار است. رمزهای مشوق‌های اقتصادی سبز، خط‌مشی‌های عمومی، محیط قانونی و نظارتی، چهارچوب‌های نهادی (مضمون دولت پایدار)؛ رمزهای توزیع عادلانه منابع، گسترش عدالت، رفاه و سلامت بیشتر (مضمون برابری/عدالت توزیعی)؛ رمزهای فرصت‌های استخدام برای کارگران غیررسمی زیاله و ضایعات،

1. maxqda

کاهش فقر، ایجاد اشتغال (مضمون اشتغال‌زایی)؛ رمزهای افزایش بهره‌وری و قابلیت سودآوری، نرخ رشد پایدار، پایداری اقتصادی کسب‌وکار، سطح بالای رضایت کارکنان، سیستم‌های استاندارد سنجش عملکرد صنعتی با توجه به مفهوم اقتصاد چرخشی، خط‌مشی (سیاست) محیطی، مشارکت بیشتر کارکنان سازمان (مضمون عملکرد پایدار سازمانی)؛ رمزهای انرژی‌های پایدار، انرژی‌های تجدیدپذیر، پایداری، نگرش مثبت نسبت به پایداری، مشارکت شهروندان در گذار به پایداری، کارآفرینی پایدار، تحقق اهداف توسعه پایدار (مضمون توسعه پایدار)؛ رمزهای مدیریت زنجیره تأمین پایدار، مشارکت و اعتماد بیشتر در بین شرکای زنجیره تأمین، مشارکت و همکاری بیشتر صنایع و شرکت‌ها، لجستیک معکوس (مضمون مدیریت زنجیره تأمین پایدار)؛ رمزهای مهارت‌های تحقیق و توسعه، حمایت از فعالیت‌های بازاریابی سبز، مهارت‌های ارتباطی با ذی‌نفعان (مضمون مهارت‌های سبز)؛ رمزهای مهارت‌های تفکر سیستمی، آینده‌نگری، انعطاف‌پذیری و قابلیت‌سازی، به‌کارگیری اصول اخلاقی و پایدار، کارآفرینی فناوری (مضمون شایستگی‌ها و صلاحیت‌های اخلاقی - حرفه‌ای)؛ رمزهای دانش محیطی، یادگیری مادام‌العمر، آگاهی و دانش مربوط به انرژی‌های پایدار، دانش آمار و تحلیل داده، دانش جنبه‌های اقتصادی محیط و اکولوژی، دانش مواد خام پایدار، دانش و مهارت نگاشت اثرات اجتماعی - محیطی (مضمون مدیریت دانش پایدار)؛ رمزهای وضع قوانین علیه هدررفت‌ها، برنامه‌های محلی اجتناب از هدررفت، مهارت‌های مرتبط با بازیافت و اجتناب از هدررفت، مدیریت هدررفت، کاهش ضایعات، مدیریت بهتر ضایعات (مضمون مدیریت یکپارچه ضایعات و هدررفت)؛ رمزهای ارتقای ادراک مصرف‌کننده نسبت به محصول استفاده‌شده، استفاده مجدد (مضمون استفاده مجدد)؛ رمزهای ساخت مجدد، افزایش بازیافت (مضمون بازیافت)؛ رمزهای طراحی اکولوژیکی (دانش طراحی محصول پایدار)، طراحی مجدد، نوآوری اکولوژیکی محصولات، طراحی برای بازیافت، مدل‌های کسب‌وکار اکولوژیکی (مدل کسب‌وکار مبتنی بر اقتصاد چرخشی و...)، اکونوآوری در فرایندها، بینش و بصیرت کسب‌وکارها (مضمون الگوهای کسب‌وکار اکولوژیکی)؛ رمزهای طراحی سیستم‌های اکولوژیکی برای نسل‌های آینده، نگرش محیطی، تعهد محیطی، آگاهی صنعتی، امنیت محیطی، محافظت از سیستم زیست‌محیطی برای نسل‌های آینده (مضمون محیط‌های صنعتی - اکولوژیک)؛ رمزهای فناوری‌های پاک، تولید تمیزتر، آلودگی‌های کمتر محیطی، انرژی پاک (مضمون تولید پاک) و رمزهای کارایی منابع، حفاظت و بازیافت منابع، مدیریت منابع، کاهش استفاده از مواد

شیمیایی سمی، آب پاکیزه‌تر و بیشتر و حفظ سرمایه‌های طبیعی، مضمون جریان‌های متقابل سودمند منابع بین طبیعت و جامعه را تشکیل می‌دهند. ترکیب مضمون‌های مزبور در قالب مقوله‌ها در جدول شماره ۱ آورده شده است.

جدول (۱): مفاهیم و مقوله‌های شناسایی شده اقتصاد چرخشی در فراتر کب

منابع (کد مقالات)	موضوعات (مقوله‌ها)	مضمون
A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, A9, A10, A11, A12, A13, A14, A15, A16, A17	ارزش‌های اجتماعی	آگاهی اجتماعی
		شفافیت اطلاعاتی
	سبک زندگی اسلامی - ایرانی پایدار	الگوی مصرف اسلامی
		سبک زندگی پایدار
	حاکمیت پایدار	دولت پایدار
		برابری (عدالت توزیعی)
		اشتغال‌زایی
	توسعه پایدار	عملکرد پایدار سازمانی
		توسعه پایدار
		مدیریت زنجیره تأمین پایدار
	مدیریت پایدار	مهارت‌های سبز
		شایستگی‌ها و صلاحیت‌های اخلاقی - حرفه‌ای
		مدیریت دانش پایدار
	اصول سه‌گانه اقتصاد چرخشی	مدیریت یکپارچه ضایعات و هدررفت
		استفاده مجدد
		بازیافت
	اکولوژی صنعتی	مدل‌های کسب‌وکار اکولوژیکی
		محیط‌های صنعتی - اکولوژیک
		تولید پاک
		جریان‌های متقابل سودمند منابع بین طبیعت و جامعه

منبع: (مطالعات پژوهش حاضر)

در گام ششم جهت ارزیابی کیفیت، آزمون پایایی از طریق ضریب کاپای کوهن ارزیابی شد. «جدول شماره ۲» معرف جدول توافقی میان کدگذاری یکی از خبرگان و محققان درباره متون مورد مطالعه است. با توجه به عدد معناداری ۰/۰۰۰ و مقدار ضریب کاپا (۰/۸۰۱) شاخص مزبور پذیرفته می‌شود. گفتنی است که از ضریب کاپا با عنوان «ملاک ارزیابی درونی» هم یاد می‌شود. محققان بر این باورند که چنانچه مقدار این ضریب بالاتر از ۰/۶ باشد، این ضریب از مقدار قابل قبولی برخوردار است.

جدول (۲): آزمون توافقی میان نگارندگان و فرد خبره

تعداد مشاهدات معتبر	مقدار	انحراف معیار برآوردی	برآورد T^b	معناداری برآوردی (sig)
درجه توافق کاپا	۰/۸۰۱	۰/۱۶۹	۴/۱۷۳	۰/۰۰۰

در ادامه توضیحات مختصری در مورد مقوله‌های خروجی فراترکیب (جدول ۱) ارائه می‌شود. گفتنی است که ترتیب ارائه مقوله‌ها، بیانگر اهمیت آن‌ها نیست.

۳-۱. ارزش‌های اجتماعی

بعید است راه‌حل‌های فناورانه به‌تنهایی برای جلوگیری از فروپاشی محیطی کافی باشد و تغییر در ارزش‌های اجتماعی ضروری است. ارزش‌های اجتماعی و نگرش‌های انسانی باید از طریق آموزش، بحث و مشارکت عمومی تغییر کنند، به‌ویژه شیوه‌های زندگی مصرف‌گرا (تشنه مصرف) که لازم است با سیستم‌ها و سبک‌های حامی منابع طبیعی در زندگی هماهنگ شوند. اهمیت مشارکت تولیدکنندگان و همچنین مصرف‌کنندگان و تعامل آن‌ها با یکدیگر در گذار به سمت اقتصاد چرخشی شناخته شده است (Velenturf & Purnell, 2021). در اقتصاد چرخشی، افشای اطلاعات عملکردی شرکت‌ها به سرمایه‌گذاران اجازه می‌دهد تا درک بهتری از عملیات جاری شرکت داشته باشند و در نتیجه ریسک‌ها را شناسایی کنند و تصمیمات سرمایه‌گذاری مؤثرتری بگیرند. همچنین می‌تواند راهنمای شرکت‌ها برای شکل دادن به راهبردهای بهینه باشد.

۳-۲. حاکمیت پایدار

محققان شواهدی ارائه داده‌اند که نشان می‌دهد دولت می‌تواند از قوانین، یارانه‌های مالیاتی یا رفتارهای ترجیحی برای تأثیرگذاری بر راهبردهای کسب‌وکارها استفاده کند. برخلاف سایر ذی‌نفعان، دولت می‌تواند از طریق قانون، نفوذ بیشتری بر شرکت‌ها اعمال کند؛ بنابراین

به‌عنوان مهم‌ترین ذی‌نفع کسب‌وکارها در نظر گرفته می‌شود (Liu & Anbumozhi, 2009). بر اساس ادبیات، دولت‌ها می‌توانند نقش محرک عمده‌ای در ترویج گذار کسب‌وکارها به سمت اقتصاد چرخشی ایفا کنند (Manninen & et al., 2018). عدالت، انصاف، برابری و مسئولیت در قبال آفریده‌های خداوند (انسان و غیرانسان) جزء آموزه‌های اخلاقی دین مبین اسلام هستند. معنای عدالت و صفات آن از قرآن گرفته و سپس اعمال و عمل می‌شود. معنای قرآنی عدل و انصاف، استخراج قانون مساوات و سپس تسلط قاطع بر آن، با شفقت (احسان) است. خداوند در قرآن، سوره نحل آیه ۹۰ می‌فرماید: «خداوند به عدل و نیکی و گشاده‌دستی به مخلوقات فرمان می‌دهد و از هر زشتی و ظلم و طغیان نهی می‌کند و شما را آموزش می‌دهد تا پند گیرید». این آیه به ماهیت اصل عدل در قرآن (معرفت توحیدی) اشاره می‌کند. در جهت استنتاج معنا و در ارتباط با اجرا و کاربرد اصل عدالت، انصاف و برابری، نظام‌های اقتصادی و مالی اسلامی در عمل باید به قواعد درون‌زای اخلاقی پایبند باشند (Choudhury, 2015).

۳-۳. توسعه پایدار

افزایش بی‌رویه جمعیت، افزایش نیازها را در پی داشته است و در ادامه، افزایش تولید را می‌طلبد. از طرف دیگر در برابر این دور افزایش، کاهش منابع اولیه بسیاری چون نفت، گاز، زغال‌سنگ، کاهش جنگل‌ها، کاهش بازده زمین‌های زراعی، کاهش گونه‌های گیاهی و جانوری، کاهش تنوع زیست‌محیطی، کاهش زیبایی و چشم‌نوازی چشم‌اندازها و... را شاهد بوده‌ایم و در سوی دیگر باز، افزایش آلودگی هوا و آب‌و‌خاک، افزایش فقر و تنگدستی و مرگ‌ومیر، افزایش هزینه رفاه اجتماعی، درمانی و بهداشتی، آلودگی صوتی، افزایش بیکاری و... بشر را وادار ساخته تا برای ادامه زندگی خود چاره‌ای بیندیشد. با تشدید فعالیت‌های آلوده‌کننده، مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۹۸۶، تصمیم به برگزاری اجلاس بین‌المللی محیط‌زیست گرفت. معرفی واژه توسعه پایدار با راهبرد حفاظت جهانی به‌طور گسترده‌ای مطرح شد تا حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست را در راستای ایفای نقش بهتر در جهت رفاه انسانی به نحو مطلوبی مدیریت نماید (طباطبایی یزدی و مافی، ۱۳۹۲). گذار از اقتصاد خطی به اقتصاد چرخشی در قالب کارکردهایی از قبیل افزایش بهره‌وری و قابلیت سودآوری، نرخ رشد پایدار، پایداری اقتصادی کسب‌وکار، سطح بالای رضایت کارکنان، سیستم‌های استاندارد سنجش عملکرد صنعتی با توجه به مفهوم اقتصاد چرخشی، اتخاذ خط‌مشی

(سیاست) محیطی، مشارکت بیشتر کارکنان سازمان، انرژی‌های پایدار و تجدیدپذیر، نگرش مثبت نسبت به پایداری، مشارکت شهروندان در گذار به پایداری، کارآفرینی پایدار و ... تحقق مفهوم توسعه پایدار را تسهیل و تسریع خواهد کرد.

۳-۴. اصول سه‌گانه اقتصاد چرخشی

فرایندهای صنعتی «دریافت مواد اولیه، تولید و دور انداختن» و سبک زندگی وابسته به آن، منابع محدود موجود را برای ساخت محصولاتی با طول عمر مشخص مصرف می‌کنند که درنهایت این محصولات از زمین‌های دفع زباله سر درمی‌آورند (Ghaffar & et al., 2020, p...). مدیریت یکپارچه ضایعات و هدررفت، استفاده مجدد و بازیافت سه اصل کارکردی اقتصاد چرخشی هستند که بر ملاحظات اخلاقی - زیست‌محیطی تأکید و تمرکز ویژه دارند (Baiani & Altamura, 2018; Drochytka & et al., 2020).

۳-۵. اکولوژی صنعتی

اکولوژی صنعتی یکی از شاخه‌های جدید علم اکولوژی است که روابط میان کسب‌وکارها و صنایع را با محیط پیرامونشان مورد مطالعه قرار می‌دهد تا بر اساس آن شیوه‌های تولید، کنترل آلودگی و بهره‌برداری از منابع مشخص شود. به عبارتی نگرش اکولوژی صنعتی مبتنی بر یک نظریه سیستمی و جامع‌نگر برای مدیریت منابع است (گودرزی؛ حق‌طلب و مهدی‌نیا، ۱۳۹۵). خلق نوآوری‌های زیست‌محیطی یکی از ابزارهای ایجاد محیط‌های صنعتی - اکولوژیک است. به‌طورکلی «نوآوری زیست‌محیطی»^۱ بر تغییراتی تأکید دارد که در فعالیت‌های اساسی شرکت‌ها برای گذار به پایداری زیست‌محیطی مورد نیاز است (Duran-Romero & Urraca, 2015) و معمولاً به‌عنوان نوآوری در تمام اشکال آن (محصولات، فرایندها و مدیریت) تعریف می‌شود (...: Diaz-Garcia & et al., 2015). نوآوری زیست‌محیطی راهبردی برای ارزیابی کمی رابطه بین توسعه پایدار و اقتصاد چرخشی است (...: Liu & et al., 2019). نوآوری زیست‌محیطی همچنین به‌عنوان یکی از قابل‌اعتمادترین روش‌های کمی برای تجزیه و تحلیل پایداری سیستم‌های مورد استفاده شرکت‌های تولیدی در نظر گرفته می‌شود (Kiefer & et al., 2019). از این نظر نوآوری زیست‌محیطی در ادبیات کنونی به‌عنوان یکی از عوامل اساسی در مدل‌های کسب‌وکار جدید شناخته شده است (de Jesus & et al., 2018).

1. Eco innovation

۶-۳. مدیریت پایدار

نحوه دستیابی به سود سازگار با محیط زیست، مسئولیت اجتماعی و درعین حال موفقیت اقتصادی مترادف با مدیریت پایدار است. مدیریت پایدار شامل مؤلفه‌های مهارت‌های سبز، شایستگی‌ها و صلاحیت‌های اخلاقی - حرفه‌ای و مدیریت دانش پایدار است. به‌منظور اینکه کارکردهای مدیریتی در مفهوم عام خود، منطق پایداری را در بطن خود دربر داشته باشند، حضور مؤثر و کارآمد مفاهیمی را می‌طلبد که عبارت‌اند از: مهارت‌های تحقیق و توسعه، حمایت از فعالیت‌های بازاریابی سبز، مهارت‌های ارتباطی با ذی‌نفعان، مهارت‌های تفکر سیستمی، آینده‌نگری، انعطاف‌پذیری و قابلیت سازگاری، به‌کارگیری اصول اخلاقی و پایدار، کارآفرینی فناوری، دانش محیطی، یادگیری مادام‌العمر، آگاهی و دانش مربوط به انرژی‌های پایدار، دانش آمار و تحلیل داده، دانش جنبه‌های اقتصادی محیط و اکولوژی، دانش مواد خام پایدار، دانش و مهارت نگاشت اثرهای اجتماعی - محیطی.

۷-۳. سبک زندگی اسلامی - ایرانی پایدار

اسلام و سبک زندگی اسلامی به‌صورت همه یا هیچ نیست بلکه یک پیوستار بزرگ است که مراتب پایین، متوسط و بالا دارد. پیوستاری بودن سبک زندگی اسلامی از آیات و روایات متعددی برمی‌آید. خداوند به مؤمنان دوباره امر می‌کند که ایمان بیاورند. این نکته اشاره به مراتب ایمان دارد. قرآن در وصف منافقان که به بهانه‌های واهی از جهاد اجتناب می‌کردند، می‌فرماید: «آن‌ها امروز به کفر نزدیک‌ترند یا به ایمان؟» (آل‌عمران / آیه ۱۶۵). این امر نگاه پیوستاری را نشان می‌دهد. در سبک زندگی ایرانی - اسلامی لازم است که همه مؤلفه‌های شناختی و رفتاری انسان به بهترین شکل در نظر گرفته شود و از طرف‌دیگر با یافته‌های مسلم علمی مخالف نباشد. همچنین باید دنیا و آخرت را در کنار هم ببیند و از هیچ‌یک از ابعاد مادی و معنوی انسان غافل نشود (اشتری‌فرد؛ صالحی امیری و شهریاری، ۱۳۹۷). سطح پایداری نیز یکی از متغیرهای موجود در این پیوستار است. فرد مسلمان می‌تواند درجات متفاوتی از پایداری را در سبک زندگی خود بگنجانند. آحاد جامعه اسلامی که آگاهی بالایی نسبت به محیط دارند، تصمیم‌های مصرفی خود را تغییر می‌دهند و به‌تبع آن ابتکاراتی ایجاد می‌شود. مصرف‌کنندگان با اتخاذ درکی به نام سبک زندگی سلامت و پایداری، مصرف خود را پایدار نگه می‌دارند و از شیوه‌های بازاریابی سبز پشتیبانی می‌کنند.

۴. تناظر مفهومی منظومه‌های اقتصاد مقاومتی و اقتصاد چرخشی

همان‌طور که در روش‌شناسی پژوهش آمده است، بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در حوزه اقتصاد مقاومتی با روش تحلیل محتوا مورد مذاقه قرار گرفت و رمزها و مؤلفه‌های مربوط به آن‌ها استخراج شد. در جدول شماره ۳ علاوه بر موارد مزبور، با عنایت به خروجی فراترکیب اقتصاد چرخشی، تناظر مفهومی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی و مؤلفه‌های اقتصاد چرخشی ارائه شده است.

جدول (۳): تناظر مفهومی مؤلفه‌های اقتصاد چرخشی و اقتصاد مقاومتی

مؤلفه متناظر در اقتصاد چرخشی	شناسه	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	رمزها	گزیده بیانات
ندارد	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۰۸/۲۸	مصون‌سازی اقتصادی	رونق تولید داخلی	با اشاره به اهمیت ثروت ملی و گسترش رفاه عمومی در نظام اسلامی و ضرورت امید نیستن به خارج از کشور تأکید کرده‌اند: کار و راهبرد اساسی مصون‌سازی اقتصاد از آسیب تحریم‌ها از طریق تقویت و رونق تولید داخلی است و بنده پشت این قضیه ایستاده‌ام و از مسیر پیشرفت حقیقی کشور کاملاً دفاع می‌کنم.
			رفاه عمومی	
ندارد	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۰۸/۱۲	رشد درون‌زا مبتنی بر رونق تولید	اتکا بر توانمندی‌های داخلی	«رونق تولید» را کلید حل مشکلات اقتصادی مردم، از جمله گرانی، تورم و کم‌شدن ارزش پول ملی خوانده و افزوده‌اند: نباید همچنان که مدتی بیهوده منتظر برجام ماندیم، حالا در انتظار اقدامات اروپایی‌ها یا مسائل دیگر معطل بمانیم بلکه باید به داخل دل ببندیم و همه توان را برای رونق تولید به‌کار گیریم.
			رونق تولید داخلی	
ندارد	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۰۱/۲۰	زیست‌بوم کسب‌وکار	سامان‌دهی فضای کسب‌وکار	با تأکید بر لزوم سامان‌دهی فضای کسب‌وکار به‌عنوان زیربنای اقتصاد کشور فرموده‌اند: انجام این کار جزو
			انگیزه	

مؤلفه متناظر در اقتصاد چرخشی	شناسه	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	رمزها	گزیده بیانات
			تداوم حل مسائل و مشکلات	وظایف ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی است و آن ستاد نیز پیگیر حل مشکلات است، اما باید کار با نیرو و انگیزه جوانان دنبال و پیگیری شود.
ندارد	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۲/۰۷	تاب‌آوری اقتصادی	پایه‌های مقاوم اقتصادی تحمل فشارهای بیرونی	اقتصاد مقاومتی اقتصادی است که ساخت درونی آن، مقاوم و مستحکم است و با تغییرات مختلف در دنیا متلاطم نمی‌شود.
			الزامات قانونی - حقوقی همکاری قوای سه‌گانه	یک الزامات قانونی و حقوقی و قضایی هم در مجموعه اقتصاد مقاومتی وجود دارد؛ دو قوه دیگر حاضرند همکاری کنند، هم قوه مقننه، مجلس، در این زمینه آماده است برای همکاری؛ مثلاً قانونی هست که شما قانون را باید عوض کنید یا اصلاح کنید یا قانون جدیدی را بر این قوانین اضافه کنید، احتیاج به این چیزها پیدا می‌کند؛ یا یک جایی یک حرکت قضایی لازم است؛ همه این‌ها را دو قوه حاضرند همکاری کنند، برای اینکه این اقتصاد مقاومتی انجام بگیرد.
		اصلاح نظام قانون‌گذاری و ضمانت اجرا	قانون‌گذاری	
قوانین حفاظت از محیط زیست	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۶/۰۴	رگولاتوری تسهیلگر	تصویب قوانین حامی حذف قوانین دست‌وپاگیر	در زمینه تقنین، فراهم آوردن قوانین مناسب با حذف کردن قوانین مزاحم - که اهمیت این کار دوم از کار اول کمتر نیست؛ بعضی از قوانین حقیقتاً مزاحم‌اند یا معارض‌اند - حذف قوانین معارض و تصویب قوانینی که به بخش‌های گوناگون اقتصاد مقاومتی کمک کند،

مؤلفه متناظر در اقتصاد چرخشی	شناسه	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	رمزها	گزیده بیانات
				یکی از کارهای مهم است.
ندارد	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۶/۰۴	تأمین مالی هوشمند	تأمین نقدینگی تأمین سرمایه در گردش	حمایت از بنگاه‌های تولیدی، تأمین نقدینگی، تأمین سرمایه در گردش، برخورد جدی با کسانی که واحدهای تولیدی آماده را راکد گذاشته‌اند، همه این‌ها کارهای لازمی است.
سبک زندگی اسلامی - ایرانی پایدار	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۲/۲۰	صرفه‌جویی و اصلاح الگوی مصرف	صرفه‌جویی پرهیز از اسراف حذف هزینه‌کردهای زائد	مسئله صرفه‌جویی، پرهیز از ریخت‌وپاش، پرهیز از اسراف، پرهیز از هزینه‌کردهای زائد؛ البته در این زمینه خطاب اول من متوجه مسئولان است.
اصول سه‌گانه اقتصاد چرخشی	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۱	اجتناب از هدررفت و اسراف	منع اسراف اجتناب از هدررفت قناعت‌پیشگی	کسانی که اهل اسراف‌اند بدانند، این اسراف و زیاده‌روی و ریخت‌وپاش که در اسلام این‌همه مذمت شده است، سرنوشت اقتصاد ملی را تعیین می‌کند؛ اگر چنانچه از اسراف و زیاده‌روی و ریخت‌وپاش اموال شخصی، چه آب، چه نان، وسایل تشریفاتی زیادی در مهمانی‌ها، در عقدها، در عروسی‌ها، در بقیه مراسم و چه بقیه چیزهای دیگر پرهیز بشود، به اقتصاد ملی کمک می‌کند.
مدیریت پایدار	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰	تضمین تأمین نیازهای پایه‌ای	تولید داخلی رفع نیازهای اولیه امت اسلامی	در درجه اول غذا و دارو باید تولید داخلی کشور طوری شکل بگیرد که کشور در هیچ شرایطی، در زمینه تغذیه و در زمینه دارو دچار مشکل نشود.
ندارد	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰	گذار از اقتصاد تک‌محصولی	وابستگی اقتصاد به نفت	یکی از سخت‌ترین آسیب‌های اقتصادی ما همین وابستگی به نفت است.

مؤلفه متناظر در اقتصاد چرخشی	شناسه	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	رمزها	گزیده بیانات
ندارد.	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰	برندسازی اقتصاد مقاومتی	تصویرسازی صحیح و مناسب اقتصاد مقاومتی	باید تصویر درستی از اقتصاد مقاومتی ارائه بشود؛ البته صداوسیما و رسانه‌های کشور موظف‌اند، اما مخصوص آن‌ها نیست.
حاکمیت پایدار	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۲/۳	ریشه‌کنی فقر و فساد	مضرات فقر	فقر، انسان‌ها را به فساد و کفر می‌کشاند؛ فقر را باید ریشه‌کن کرد. کار اقتصادی، فعالیت اقتصادی باید به‌طور جدی در برنامه‌های مسئولین قرار بگیرد.
			عزم راسخ مسئولین	
	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۱/۰۱	عدالت توزیعی و عدالت بهره‌برداری	کاهش فاصله طبقه‌ای	به نظر ما عدالت، کاهش فاصله‌های طبقه‌ای است، کاهش فاصله‌های جغرافیایی است. این جور نباشد که اگر منطقه‌ای در نقطه جغرافیایی دور از مرکز کشور قرار گرفته است، دچار محرومیت باشد؛ اما آنجایی که نزدیک است، برخوردار باشد. این عدالت نیست. هم فاصله‌های طبقه‌ای باید برداشته شود، فاصله‌های جغرافیایی باید برداشته شود و هم برابری در استفاده از امکانات و فرصت‌ها باید به‌وجود آید.
عدالت				
ندارد	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰	اقتصاد دانش‌بنیان	اتکا به دانش	نکته دهم از مؤلفه‌های سیاست‌های مقاومتی، مسئله دانش‌محوری است که این هم یک مشخصه بسیار مهمی است.
	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۴/۱۱		توجه ویژه به شرکت‌های دانش‌بنیان	شرکت‌های دانش‌بنیان یکی از اساسی‌ترین کارها در مقوله همین اقتصاد مقاومتی است که مطرح و درباره آن بحث شده است و مورد تأیید و تصدیق همه مسائل کشور

مؤلفه متناظر در اقتصاد چرخشی	شناسه	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	رمزها	گزیده بیانات
				قرار گرفته است.
ندارد.	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۶/۰۴	جایگزینی واردات با تولید داخل (ملی‌گرایی)	خودکفایی در تولید	در تولید محصولات حیاتی باید خودکفایی به وجود بیاید؛ یعنی خودکفایی را به حرف و گپ این و آن نگاه نکنید که آقا، گندم بیرون ارزان‌تر است و مانند این‌ها. ما باید به خودکفایی برسیم؛ در مواد حیاتی باید به خودکفایی برسیم.
	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۱/۰۱		تولید ملی	تولید ملی، اساس و حلقه اساسی پیشرفت اقتصاد است.
	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۹/۰۶		کاهش واردات غیرضروری	پایه اقتصاد مقاومتی عبارت است از: تقویت تولید داخلی و کاهش وارداتی که یا غیرضروری است یا مشابه داخلی دارد. مسئولان دولتی توجه کنند و آن‌ها از بسیج کمک بگیرند.
	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۴/۱۶		استحکام پایه‌های اقتصادی	مبنای اقتصاد مقاومتی، تکیه بر تولید داخلی و استحکام بنیه درونی اقتصاد است.
ارزش‌های اجتماعی	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۶/۰۴	مشارکت بخش‌های عمومی و خصوصی	تشویق بخش خصوصی	سپردن برخی از طرح‌ها به بخش خصوصی؛ البته برای بخش خصوصی مشوق درست بشود؛ چون الآن پول‌های سرگردان وجود دارد، بلاشک پول‌های سرگردان هست. به من آن‌جور که حالا گزارش داده‌اند، ۴۰۰ هزار میلیارد تومان ما طرح روی زمین داریم - همه هم دولتی است - اگر چنانچه ما بتوانیم ده درصد این‌ها را بدهیم به بخش خصوصی، شما ببینید چه
			جهت‌دهی به سرمایه‌ها	

مؤلفه متناظر در اقتصاد چرخشی	شناسه	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	رمزها	گزیده بیانات
				اتفاقی می‌افتد؛ ۴۰ هزار میلیارد تومان ناگهان وارد کار می‌شود، این خیلی مهم است.
اکولوژی صنعتی	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۱/۰۱	صرفه‌جویی انرژی	کاهش مصرف انرژی و به‌ویژه انرژی‌های تجدیدناپذیر	ما مجموعاً بیش از دو برابر مصرف متوسط جهان در انرژی - چه برق، چه حامل‌های انرژی - مصرف می‌کنیم؛ یعنی نفت، گاز، گازوئیل، بنزین مصرف این چیزها در کشور ما از دو برابر متوسط جهان بیشتر است.
	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۶/۰۴	تولید محصولات باارزش افزوده	بهره‌برداری اثربخش از منابع معدنی پرهیز از خام‌فروشی	ما حداکثر پانزده درصد از ظرفیت معدنی کشور را داریم استحصال می‌کنیم؛ پانزده درصد! ... بایستی از خام فروشی معادن به‌شدت پرهیز کنیم. معادن باارزشی ما داریم...
ندارد	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۲/۳	سرمایه اجتماعی	تکیه بر بازوهای توان داخلی عدم وابستگی به دشمنان	اقتصاد مقاومتی یعنی ما اگر به نیروی داخلی، به ابتکار جوان‌ها به فعالیت ذهن‌ها و بازوها در داخل تکیه کنیم و اعتماد کنیم، از فخر و منت دشمنان خارجی، خودمان را رها خواهیم کرد؛ راه درست این است.
توسعه پایدار	خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۳	الگوی مصرف جهادی	تبادل در الگوهای مصرف پرهیز از اسراف	مصرف متعادل و پرهیز از اسراف و تبذیر. هم دستگاه‌های دولتی، هم دستگاه‌های غیردولتی، هم آحاد مردم و خانواده‌ها باید به این مسئله توجه کنند؛ که این واقعاً جهاد است. امروز پرهیز از اسراف و ملاحظه تعادل در مصرف، بلاشک در مقابل دشمن یک حرکت جهادی است.

منبع: (مطالعات پژوهش حاضر)

بر اساس یافته‌های پژوهش (جدول ۲) تعداد ده مؤلفه موجود در منظومه اقتصاد مقاومتی، فاقد مفاهیم متناظر در مؤلفه‌های اقتصاد چرخشی هستند. ده مؤلفه مزبور عبارت‌اند از: مصون‌سازی اقتصادی؛ رشد درون‌زا مبتنی بر رونق تولید؛ زیست‌بوم کسب‌وکار؛ تاب‌آوری اقتصادی؛ تأمین مالی هوشمند؛ گذار از اقتصاد تک‌محصولی؛ برندسازی اقتصاد مقاومتی؛ اقتصاد دانش‌بنیان؛ جایگزینی واردات با تولید داخل؛ سرمایه اجتماعی. در طرف دیگر، تمام مؤلفه‌های موجود (هشت مؤلفه) در منظومه اقتصاد چرخشی مفاهیم متناظر در اقتصاد مقاومتی را دارند که شامل این مواردند: قوانین حفاظت از محیط زیست؛ سبک زندگی اسلامی - ایرانی پایدار؛ اصول سه‌گانه اقتصاد چرخشی؛ مدیریت پایدار؛ حاکمیت پایدار؛ ارزش‌های اجتماعی؛ اکولوژی صنعتی؛ توسعه پایدار.

این مؤلفه‌ها در قسمت خروجی فراترکیب مؤلفه‌های اقتصاد چرخشی توضیح داده شده‌اند. الگوی اقتصاد مقاومتی در شکل شماره ۱ ارائه شده است.

منبع: (یافته‌های پژوهش حاضر)

شکل (۱): الگوی اقتصاد مقاومتی برگرفته از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای

در ادامه درباره مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی که فاقد مؤلفه‌های متناظر در اقتصاد چرخشی هستند، توضیح مختصری ارائه می‌شود.

۴-۱. مصون‌سازی اقتصادی

سنجش تمامی جوانب و استفاده از اصول علمی برای ایمن‌سازی محیط زندگی در طول تاریخ مورد توجه انسان‌ها بوده است و امروز در قالب سازمان‌دهی منظمی به‌عنوان پدافند غیرعامل اجرا می‌شود. اصول اجرایی پدافند غیرعامل تنها محدود به مسائل نظامی یا هنگام وقوع جنگ‌ها نیست بلکه هرگونه خطری که موقعیت کشور و مردم را تهدید کند، باید از قبل پیش‌بینی و برای مقابله با آن برنامه‌ریزی شود. در شرایط کنونی که جمهوری اسلامی ایران با تحریم‌های کشورهای غربی مواجه است، رعایت اصول اقتصاد مقاومتی برای تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و قطع وابستگی به خارج، مهم‌ترین اصل پدافند غیرعامل است که باید رعایت شود.

۴-۲. رشد درون‌زا مبتنی بر رونق تولید

نظریه رشد «درون‌زا»^۱ مفهومی ساده برای رشد اقتصادی است که از درون سیستم یا به عبارت بهتر از درون یک کشور تحقق می‌یابد. این نظریه شق دیگری از توسعه را ارائه می‌دهد که مستقل از وابستگی به تجارت است. نظریه‌های سنتی رشد بر تجارت تأکید داشتند و آن را موتور رشد می‌دانستند؛ درحالی‌که نظریه رشد درون‌زا بر آموزش، مهارت نیروی کار و توسعه فناوری‌های جدید تأکید دارد. درواقع نظریه رشد درون‌زا، به نظریه جهانی شدن انتقاد دارد و این نظریه، جهانی‌شدن را در آموزش و تربیت نیروی انسانی و رونق تولید می‌بیند (الفتی و بابایی، ۱۳۸۱) که به‌خوبی در منظومه اقتصاد مقاومتی بر آن تأکید شده است.

۴-۳. زیست‌بوم کسب‌وکار

بر مبنای استعاره زیست‌بوم^۲ کسب‌وکار، امروزه فضای فعالیت سازمان‌ها در یک زیست‌بوم کسب‌وکار است؛ زیست‌بومی که از اعضای مانند مشتریان، تأمین‌کنندگان، تولیدکنندگان، سهامداران، انجمن‌های تجاری، اتحادیه‌های کارگری، نهادهای دولتی و نیمه‌دولتی و سایر بخش‌های ذی‌نفع تشکیل شده است، ارتباطات متقابل و پیچیده‌ای بین این اعضا وجود دارد و موفقیت و بقای آن‌ها به یکدیگر وابسته است (جهانی‌زاده و دیگران، ۱۳۹۴).

1. Endogenous

۲. واژه زیست‌بوم یکی از مفاهیم کاربردی در حوزه علوم زیستی است. یک زیست‌بوم، منطقه‌ای است که در آن گروهی از جانداران با یکدیگر و با محیط اطراف خود در ارتباط متقابل هستند.

۴-۴. تاب آوری اقتصادی

اقتصاد مقاومتی به مفهوم «توانمندسازی اقتصاد ملی در مقابل تغییرات، مخاطرات و تهدیدهای داخلی و خارجی بر سر راه پیشرفت و دستیابی به اهداف چشم‌انداز کشور و استفاده از فرصت‌های آن‌ها» متضمن مفهوم تاب‌آوری است. زمانی یک سیستم اجتماعی تاب‌آور است که بتواند مخاطرات موقت یا دائم را جذب کرده و خود را با شرایط به‌سرعت در حال تغییر انطباق دهد، بدون اینکه کارکرد خود را از دست بدهد (غیاثوند و عبدالشاه، ۱۳۹۴).

۴-۵. تأمین مالی هوشمند

تأمین مالی برای صنایع مختلف و به‌ویژه صنعت‌های بزرگ، نیازمند همکاری بسیاری از دستگاه‌های ذی‌ربط، از جمله شبکه بانکی است؛ اما نباید از یاد برد که این همکاری‌ها و هم‌افزایی‌ها زمانی بیشترین تأثیر را خواهد داشت که سرمایه‌های موجود و تسهیلات اعطایی به شیوه‌های نوین و هوشمند در مسیرهای واقعی خود هزینه شوند.

۴-۶. گذار از اقتصاد تک‌محصولی

در ایران پس از این همه سال تولید نفت باید تصمیم خود را بگیریم که می‌خواهیم یک دنبال‌کننده علم و مصرف‌کننده محصولات علمی بمانیم و مثل گذشته یک نفت‌خوار باشیم یا اینکه تغییر روش دهیم و به‌مرور ما هم مسیر توسعه را پیدا کنیم. موضوع رهایی از صادرات تک‌محصولی که اقتصاد کشور و توسعه آن را متأثر از یک محصول می‌نماید و علاوه بر آن نوسانات قیمت در بازارهای جهانی که باعث نوسانات اقتصادی کشور هم می‌شود، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های دولتمردان و سیاست‌گذاران بازرگانی و اقتصادی است. در شرایط کنونی اقتصاد ایران، توسعه صادرات غیرنفتی از مهم‌ترین مسائل سیاسی و اقتصادی است که نه تنها از دیدگاه ارزآوری آن بلکه از نظر ایجاد اشتغال در داخل کشور از اولویت ویژه‌ای برخوردار است (آهنگری و خیاطیان، ۱۳۹۴).

۴-۷. برندسازی اقتصاد مقاومتی و جایگزینی واردات با تولید داخل

پایه‌های اقتصاد مقاومتی بر دو عنصر جدایی‌ناپذیر تولید ملی و مصرف ملی بنا شده است. مصرف ملی یعنی آنکه مصرف‌کنندگان داخلی متقاعد شوند از محصولات داخلی استفاده نمایند و تحقق این امر فقط با شعار و تأکید بر استفاده از محصولات داخلی امکان‌پذیر نیست. این امر زمانی میسر می‌شود که برندهای داخلی نه تنها از جنبه فیزیکی از کیفیت لازم

برخوردار باشند، بلکه از نظر ذهنی نیز مصرف‌کننده را همراه خود سازند تا توان رقابت با رقبای خارجی خود را داشته باشند و این امر با فرایند برندسازی محقق می‌شود. زمانی امکان جایگزینی واردات با محصولات تولید داخل فراهم می‌شود که برندهای داخلی، توانایی عرض اندام در برابر رقبای خارجی را داشته باشند و نیز پاسخگوی ذائقه مصرف‌کنندگان داخلی باشند (اکبری؛ اسماعیل پور و حسین بیکی، ۱۳۹۴).

۸-۴ اقتصاد دانش بنیان

اصطلاح اقتصاد دانش بنیان که توسط «سازمان اقتصادی همکاری و توسعه»^۱ (OECD) مورد تأکید خاص در راهبرد توسعه ملل قرار گرفته است، گویای تأکید بر نقش دانش در جریان توسعه اقتصاد است. اقتصاد دانش بنیان را اقتصادی می‌دانند که در آن تولید، توزیع و کاربرد دانش عامل و محرک اصلی رشد اقتصادی، تولید ثروت و اشتغال در تمامی صنایع است. طبق این تعریف، تمامی فعالیت‌های اقتصادی به نوعی به دانش متکی هستند (عبادی؛ فراهانی فرد و عادل، ۱۳۹۸).

۹-۴ سرمایه اجتماعی

مفهوم سرمایه اجتماعی دارای ظرفیت لازم برای جهت دادن رفتار افراد بر پایه شبکه، هنجار، ارزش و اعتماد اجتماعی در ساختار اجتماعی است که روابط اجتماعی بر اساس اقدامات جمعی را تسهیل می‌کند. سرمایه اجتماعی عنصری مطلوب برای انجام همکاری‌های درون‌گروهی به‌شمار می‌رود و وجود آن جهت همبستگی اجتماعی و رسیدن به اهداف جامعه لازم است و هرچه میزان آن بالاتر باشد، دستیابی جوامع به اهداف با هزینه کمتری انجام می‌گیرد (نصراللهی؛ مکیان و اسلامی، ۱۳۹۴).

نتیجه‌گیری

اتخاذ تدابیر و راهبردهای اقتصادی متناسب با شرایط و مقتضیات فرهنگی، بومی و نیازهای عمومی جامعه برای پیشبرد نظام سیاسی به‌سوی تعالی در ساخت‌های مادی و معنوی امری بایسته است که با توجه به ارزش‌های حاکم بر اقتصاد اسلامی، ضرورت آن دوچندان می‌شود. در این میان، جمهوری اسلامی ایران برای برون‌رفت از آسیب‌ها و چالش‌های درونی از یک‌سو

1. Organization for economic co-operation and development (OECD)

و رفع تهدیدات بیرونی نظیر تکانه‌های اقتصادی بین‌المللی، تحریم‌ها و بحران‌های اقتصادی جهانی از سوی دیگر در دهه چهارم انقلاب اسلامی، به سمت‌وسوی تبیین، طراحی و عملیاتی‌سازی اقتصاد مقاومتی گام نهاده است که منظومه‌ای فراگیرتر از اصطلاحات و نظریه‌های جدید اقتصادی همچون اقتصاد چرخشی است. راهبرد اقتصاد مقاومتی برآمده از ارزش‌های حاکم بر اقتصاد اسلامی است که ناظر بر چگونگی رفع نامالیمات و معضلات درونی و بیرونی اقتصاد ملی است. دستاورد اصلی این پژوهش، تبیین رویکرد فراگیرتر منظومه اقتصاد مقاومتی در مقایسه با مفاهیم نوظهوری چون اقتصاد چرخشی است. این پژوهش با استفاده از رویکرد تحلیل محتوا به مفهوم‌سازی داده‌های حاصل از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته و پس از استخراج مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی، با استفاده از رویکرد فراترکیب بر اساس پیشینه ادبیات موجود در حوزه اقتصاد چرخشی، مؤلفه‌های اصلی این منظومه اقتصادی را احصا کرده است. در ادامه با مقایسه مؤلفه‌های احصاشده در دو بخش پیشین، تناظر مفهومی بین مؤلفه‌ها تعیین گشته‌اند، ضمن اینکه مؤلفه‌هایی تشریح و تبیین شده که در نگاه جامع و فراگیر اقتصاد مقاومتی وجود دارند؛ اما در مفهوم اقتصاد چرخشی جایی ندارند. یافته‌ها نشان داده است، تمامی مؤلفه‌های موجود (هشت مؤلفه) در منظومه اقتصاد چرخشی مفاهیم متناظر در اقتصاد مقاومتی را دارند که شامل این مواردند: قوانین حفاظت از محیط زیست؛ سبک زندگی اسلامی - ایرانی پایدار؛ اصول سه‌گانه اقتصاد چرخشی؛ مدیریت پایدار؛ حاکمیت پایدار؛ ارزش‌های اجتماعی؛ اکولوژی صنعتی؛ توسعه پایدار.

اقتصاد چرخشی یک نظام اقتصادی است که هدف آن کمینه کردن ضایعات و بیشترین استفاده از منابع است. این رویکرد بازسازی‌کننده در مقابل رویکرد سنتی اقتصاد خطی قرار می‌گیرد که در آن مدل تولید به صورت «دریافت مواد اولیه، تولید و دور انداختن» است. در یک نظام چرخشی، مصرف منابع ورودی، ضایعات خروجی و هدررفت انرژی با بستن یا کوچک کردن حلقه‌های مواد و انرژی کمینه می‌شود. از طریق طراحی، نگهداری، تعمیر، استفاده مجدد، بازتولید و بازیافت می‌توان به صورت بلندمدت به این اهداف دست یافت. از آنجایی که اقتصاد چرخشی به کاهش ضایعات مواد در طول تولید محصولات کمک کرده است؛ بنابراین بهره‌وری را در سازمان‌های مختلف افزایش داده و برای بسیاری از شرکت‌ها سودآوری زیادی به دنبال داشته است. علاوه بر این، استفاده از اصل 3R تأثیر مثبتی بر محیط

زیست دارد و به کاهش آلودگی نیز کمک می‌کند، در نتیجه بسیاری از شرکت‌ها در سال‌های اخیر در حال تغییر از رویه‌های اقتصاد خطی به اقتصاد چرخشی هستند و این منجر به شکل‌گیری محیط‌های پایدار شده است. چنین دنیای پایداری به معنای حتی اندکی کاهش در سطح کیفیت زندگی مصرف‌کنندگان نیست و می‌توان بدون هزینه اضافی برای تولیدکنندگان (و کاهش درآمدشان) آن را محقق کرد. بحث این است که مدل‌های کسب‌وکار با محوریت کارکردهای اقتصاد چرخشی می‌توانند به سودآوری مدل‌های خطی باشند که امکان استفاده از محصولات و خدمات مشابه را برای مصرف‌کنندگان فراهم می‌کند.

همچنین یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که ده مؤلفه موجود در منظومه اقتصاد مقاومتی، فاقد مفاهیم متناظر در مؤلفه‌های اقتصاد چرخشی هستند. یازده مؤلفه مزبور عبارت‌اند از: مصون‌سازی اقتصادی؛ رشد درون‌زا مبتنی بر رونق تولید؛ زیست‌بوم کسب‌وکار؛ تاب‌آوری اقتصادی؛ تأمین مالی هوشمند؛ گذار از اقتصاد تک‌محصولی؛ برندسازی اقتصاد مقاومتی؛ اقتصاد دانش‌بنیان؛ جایگزینی واردات با تولید داخل؛ سرمایه اجتماعی.

در مجموع می‌توان گفت: اقتصاد مقاومتی را نمی‌توان صرفاً مقاومت اقتصادی دانست بلکه ایجاد امنیت و ثبات در اقتصاد و عدم تزلزل در برابر شوک‌های خارجی اقتصادی یا همان استقلال اقتصادی از شاخصه‌های بارز اقتصاد مقاومتی است و نکته حائز اهمیت این مسئله است که اقتصاد مقاومتی صرفاً یک تدبیر اقتصادی کوتاه‌مدت برای رفع تهدیدات اقتصادی نیست بلکه یک راهبرد بلندمدت است که برای هر شرایطی لازم است و بعد از رفع تحریم‌های اقتصادی، همچنان کارآمد و برطرف‌کننده چالش‌های اقتصادی درونی و ملی خواهد بود.

کتابنامه

قرآن کریم.

آهنگری، عبدالمجید و خیاطیان، مانا (۱۳۹۴). اقتصاد تک‌محصولی و راه‌های برون‌رفت از آن. کنفرانس ملی رویکردهای نوین در علوم مدیریت، اقتصاد و حسابداری.

اسفندیاری صفا، خسرو و دهقان، حبیب‌الله (۱۳۹۵). مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی). فصلنامه مدیریت نظامی، ۱۶(۱)، ۶۰-۱۴.

اشتری فرد، حسین؛ صالحی امیری، سید رضا و شهریاری، محمدرضا (۱۳۹۷). طراحی الگوی سبک زندگی ایرانی - اسلامی شهروندان شهر تهران. پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، ۱۱(۱) (پیاپی ۴۱)، ۱۵۷-۱۸۴.

اکبری، محسن؛ اسماعیل‌پور، رضا و حسین‌بیکی، محمدصالح (۱۳۹۴). ایجاد برند ملی و نقش آن در اقتصاد مقاومتی. اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد، حسابداری و علوم تربیتی.

الفتی، سمن و بابایی، الناز (۱۳۸۱). بررسی مدل رشد درون‌زا در اقتصاد ایران. پژوهش‌نامه اقتصادی، ۲(۲)، ۱۶۹-۱۸۴.

باقری، علی و موسوی، سید مصطفی (۱۳۹۷). مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی و تبیین نقش و جایگاه آن در دوران پساتحریم. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۶(۲۴)، ۱۱۱-۱۴۷.

پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری، دسترسی در بهمن ۱۴۰۲:

<https://www.leader.ir/fa/content/16066/www.leader.ir>

جهانی‌زاده، فاطمه؛ مشبکی، اصغر؛ کردنائیچ، اسداله و خدادادحسینی، سید حمید (۱۳۹۴). تبیین مبانی فکری رویکرد اکوسیستم کسب‌وکار. پژوهش‌های مدیریت در ایران، ۱۹(۲)،

۱۳۹-۱۶۰.

حیدری، منصور و قربی، سیدمحمدجواد (۱۳۹۵). پژوهشی در معنا و مفهوم اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران. سیاست دفاعی، ۲۵(۵)، ۳۷-۸۰.

رانی، نیره و محسنی‌زنوزی، سید جمال‌الدین (۱۳۹۵). بررسی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در نظام درآمدی دولت و تأثیر آن بر رشد اقتصادی ایران. فصلنامه سیاست‌های راهبردی و

کلان، ۲(۲)، ویژه‌نامه اقتصاد مقاومتی، ۱۱۵-۱۳۲.

طباطبایی یزدی، رؤیا و مافی، فرزانه (۱۳۹۲). بازارهای اخلاقی و توسعه پایدار. فصلنامه

راهبرد اقتصادی، ۲(۴)، ۱۶۷-۱۹۸.

عبادی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. *اندیشه مدیریت راهبردی*، ۵(۲)، ۱۵۱-۱۹۸.

عبادی، امیر؛ فراهانی‌فرد، سعید و عادل، امیدعلی (۱۳۹۸). نقش محوری اقتصاد دانش‌بنیان در کنترل بیکاری. *فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی*، ۷(۲۵)، ۱۲۹-۱۵۰.

غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، فاطمه (۱۳۹۴). شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی، روند پژوهش‌های اقتصادی، ۲۲(۷۱)، ۷۹-۱۰۶.

گودرزی، محسن؛ حق‌طلب، نفیسه و مهدی‌نیا، محمدهادی (۱۳۹۵). راهبردهای بهسازی محیط و منظر مناطق صنعتی بر پایه مفهوم شبکه اکولوژیک صنعتی (مطالعه موردی: شهرک صنعتی چناران). *علوم و تکنولوژی محیط زیست*، ۱۸(۲)، ۱۹۳-۲۰۵.

مؤمنی‌راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم و مزینی، ناصر (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج. *فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی*، ۱۴(۴)، ۱۸۷-۲۲۲.

نصراللهی، زهرا؛ مکیان، نظام‌الدین و اسلامی، راضیه (۱۳۹۴). سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن در اسلام. *فصلنامه علمی - ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۱۳(۱)، ۲۱-۳۸.

نظری‌پور، محمد و الله‌دادی، مهدی (۱۳۹۶). ارائه چهارچوبی برای تبیین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی با استفاده از روش فراترکیب و دلفی. *دو فصلنامه علمی - ترویجی پژوهش‌های اقتصاد مقاومتی*، ۲(۳)، ۳۹-۷۰.

Baiani, S. & Altamura, P. (2018). *Waste materials superuse and upcycling in architecture: design and experimentation*, *Techne-Journal of Technology for Architecture and Environment* 16, 142-151.

Barreiro-Gen, M. & Lozano, R. (2020). How circular is the circular economy? Analysing the implementation of circular economy in organisations. *Business Strategy and the Environment*, 29(8), 3484-3494.

Bassi, F. & Dias, J.G. (2020). Sustainable development of small and medium-sized enter-prises in the European Union: A taxonomy of circular economy practices. *Business Strategy and the Environment*, 29(6), 2528-2541.

Blomsma, F. & Brennan, G. (2017). The emergence of circular economy: a new framing around prolonging resource productivity. *Journal of Industrial Ecology*, 21(3), 603-614.

De Angelis, R. (2021). Circular economy: laying the foundations for conceptual and

- theoretical development in management studies. *Management Decision*, 59(6), 1209-1227.
- Diaz-Garcia, C.; Gonzalez-Moreno, A. & Saez-Martinez, F.J. (2015). Eco-innovation: insights from a literature review. *Innovation: Organization and Management*, 17(1), 6-23.
- Dormady, N.C.; Rose, A.; Henriquez, A.R. & Morin, B. (2021). *The cost-effectiveness of economic resilience*, International Journal of Production Economics, In Press, Journal Pre-proof, <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2021.108371>.
- Drochytka, R. (2020). Study of Possibilities of Using Special Types of Building and Demolition Waste in Civil Engineering. *Periodica polytechnica-Civil Engineering*, 64(1), 304-314.
- Duran-Romero, G. & Urraca-Ruiz, A. (2015). Climate change and eco-innovation. A patent data assessment of environmentally sound technologies. *Innovation: Organization and Management*, 17(1), 115-138.
- Ellen MacArthur Foundation (2012). *Report volume 1: Towards the circular economy: Economic and business rationale for an accelerated transition*. Retrieved from <http://www.ellenmacarthurfoundation.org/business/reports/ce2012>.
- Ellen MacArthur Foundation (2013). *Report volume 2: Towards the circular economy: Opportunities for consumer goods*. Retrieved from <http://www.ellenmacarthurfoundation.org/business/reports/ce2013>
- Ellen MacArthur Foundation (2014). *Towards the circular economy: Accelerating the scale-up across global supply chains*. Retrieved from <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Towards-the-circular-economyvolume-3.pdf>
- Ellen MacArthur Foundation (2015). *Growth within: A circular economy vision for a competitive Europe*. Retrieved from http://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_Growth-ithin_July15.pdf.
- Ghaffar, S. H. (2020). *Pathways to circular construction: An integrated management of construction and demolition waste for resource recovery*. Journal of Cleaner Production 244, doi: 10.1016/j.jclepro.2019.118710.
- Ghisellini, P.; Cialani, C. & Ulgiati, S. (2016). A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *J. Clean. Prod.* (114), 11–32.
- Jawahir, I.S. & Bradley, R. (2016). *Technological elements of circular economy and the principles of 6R-based closed-loop material flow in sustainable manufacturing*. Procedia CIRP 40, 103–108.
- Jeng, S.; Lin, C.; Tseng, M. & Jantarakolica, T. (2019). *Cradle-to-cradle zero discharge production planning system for the pulp and paper industry using a fuzzy hybrid optimization model*. Management of Environmental Quality: An International Journal, doi: 10.1108/meq-06-2019-0120.
- Kiefer, C.P. Carrillo-Hermosilla, J. & Del Rio, P. (2019). Building a taxonomy of eco-innovation types in firms. A quantitative perspective. *Resources, Conservation and Recycling*, (145), 339-348.
- Kirchherr, J.; Reike, D. & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular

- economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, (127), 221–232.
- Korhonen, J.; Honkasalo, A. & Seppälä, J. (2018). Circular Economy: The Concept and its Limitations. *Ecological Economics*, (143), 37–46.
- Kuo, L. & Chang, B.G. (2021). *The affecting factors of circular economy information and its impact on corporate economic sustainability-Evidence from China*, *Sustainable Production and Consumption* 27 (2021) 986–997.
- Liu, X. & Anbumozhi, V. (2009). Determinant factors of corporate environmental information disclosure: an empirical study of Chinese listed companies. *J. Clean. Prod.* 17(6), 593–600.
- Liu, X.; Guo, P. & Guo, S. (2019). Assessing the eco-efficiency of a circular economy system in China's coal mining areas: energy and data development analysis. *Journal of Cleaner Production*, 206(1), 1101–1109.
- Maldonado-Guzman, G.; Garza-Reyes, J.A. & Pinzon-Castro, Y. (2020). *Eco-innovation and the circular economy in the automotive industry*. Benchmarking: An International Journal, DOI 10.1108/BIJ-06-2020-0317.
- Manninen, K.; Koskela, S.; Antikainen, R.; Bocken, N.; Dahlbo, H. & Aminoff, A. (2018). Do circular economy business models capture intended environmental value propositions? *J. Clean. Prod.* 171, 413–422.
- Manoharan, S.; Kumar Pulimi, V.S.; Kabir, G. & Ali, S.M. (2022). Contextual relationships among drivers and barriers to circular economy: An integrated ISM and DEMATEL approach, *Sustainable Operations and Computers* 3 (2022) 43–53.
- Morseletto, P. (2020). Resources, Conservation & Recycling. *Resources, Conservation & Recycling*, (153), 104553.
- Murray, A.; Skene, K. & Haynes, K. (2017). The Circular Economy: An Interdisciplinary Exploration of the Concept and Application in a Global Context. *Journal of Business Ethics*, 140(3), 369–380.
- Nart, S. & Öztürk, A. (2021). Circular Economy from the Point of Consumption Relations: Consumer's Role in Maintaining Circular Process, Grima, S. Özen, E. and Boz, H. (Ed.) *Contemporary Issues in Social Science (Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis*, (106), Emerald Publishing Limited, Bingley, 67-79. <https://doi.org/10.1108/S1569-375920210000106005>.
- Sauvé, S.; Bernard, S. & Sloan, P. (2016). Environmental sciences, sustainable development and circular economy: Alternative concepts for trans-disciplinary research. *Environmental Development*, (17), 48–56.
- Stahel, W. R. (2010). *The performance economy (2nd ed)*. New York, NY: Palgrave MacMillan.
- Stahel, W.R. (2016). The circular economy. *Nature* 531 (7595), 435–438. doi: 10.1038/ 531435a.

